

di. Onu iktidardan uzaklaştırmayı amaçlayan bu girişimde padişahın damadı olan ve nüfuzlu bir ailenin temsilcisi sayılan Hamza Bey oğlu Mustafa Paşa önemli rol oynadı. Gedik Ahmed Paşa'nın hapsedilmesi kapıkullarının ayaklanmasına yol açtı. Bunun üzerine serbest bırakıldı ve vezirliği de iade edildi. Onun hapisten çıkarılmasında ayrıca kayınpederi İshak Paşa, Mesih Paşa ve Hersekzâde Ahmed Paşa'nın da katkıları vardır. Bu arada Karamanoğlu Kasım Bey'in liderliğinde Karaman'da bir isyan başladığından Gedik Ahmed Paşa Konya'da bulunan Şehzade Abdullah'a yardım etmek için Karaman'a gönderildi. Yola çıkmadan önce düşmanı Hamza Bey oğlu Mustafa Paşa'yı hapsedtirmeyi başardı. Ancak kendisi de rehlin olarak oğlunu sarayda bıraktı. İsyanın bastırılmasında ümit edilen başarıyı sağlayamadı. Çünkü Kasım Bey kış başlamadan önce Suriye tarafına kaçmıştı. Bunun üzerine Ahmed Paşa Lârende'de (Karaman) kışladı. Neşri'ye göre Kasım Bey, bu sırada Mısır'da bulunan Cem Sultan'ı Gedik Ahmed Paşa ve bazı devlet adamları namına yazdığı birkaç sahte mektupla Anadolu'ya geri dönmeye davet etmişti. Gerek bu olay, gerekse 1482 ilkbaharında Ahmed Paşa'nın yanında bulunan Ankara sancak beyi Mehmed'in Lârende'den kaçıp Cem'in tarafına geçmesi II. Bayezid'in şüphelerini büsbütün artırdı. Gedik Ahmed Paşa, II. Bayezid'in tereddüdünden faydalanarak düşmanı Hamza Bey oğlu Mustafa'yı bertaraf ettirdi. II. Bayezid, en kabiliyetli kumandanı Ahmed Paşa'nın Cem'in tarafına geçeceği korkusuyla Cem ile yaptığı savaşa onu fazla karıştırmadı ve pasif halde bırakmaya çalıştı. Cem'in tekrar yenilip Rodos şövalyelerine kaçmasından sonra uzun süredir hareketlerinden endişe ettiği Gedik Ahmed Paşa'nın ortadan kaldırılması için padişahın önünde herhangi bir engel kalmadı. Sonunda 6 Şevval 887'de (18 Kasım 1482), vezirler ve bütün devlet erkânına Edirne'deki Yeni Saray'da verilen ziyafetin ardından Gedik Ahmed Paşa boğdurularak öldürüldü. II. Bayezid bu olaya ait bir hatt-ı hümayununda Bostancıbaşı İskender'e, Gedik'in ölümünden bahisle artık Cem'in küçük oğlu Oğuzhan'ın da öldürülmesini emrettiği görülmektedir. II. Bayezid'in oğlu Şehzade Korkut'un İshak Paşa'nın evinde yaşamış olması gibi Cem'in oğlunun da son iki yıl Gedik Ahmed'in ailesi yanında kalmış olması muhtemeldir.

Naaşı Edirne'de defnedilen Gedik Ahmed Paşa'nın oğullarından Mehmed'in 1486'dan sonra II. Bayezid'in kızı Selçuk Sultan'la evlendiği bilinmektedir. Bu zâtın 898'de (1492-93) Siroz'da (Serez, Serres) yaptırdığı büyük caminin kitâbesinde Ahmed Paşa'dan "sultânü'l-guzât, âsafü'l-İslâm, nasrû'l-âbidîn" şeklinde söz edilir. Gedik Ahmed Paşa Afyon'daki büyük külliyesinden başka Lâdik'te bir mescid ve bir köprü, Kütahya'da bir mektep ve bir arasta, Beküs köyünde bir mektep yaptırmış ve Konya'daki Mevlî tekkesini de tamir ettirmiştir. İstanbul'daki eserlerinden, sadece bir mahalleye ve semte adını veren hamamı günümüze kadar ulaşmıştır. İvranye'deki camii, muhtemelen Sırplar'ın 1878'deki işgallerinden sonra yıkılan "Krsta-ta dzamija" (= Alaca Camii [?]) idi.

BİBLİYOGRAFYA:

VGMA, nr. 2088 (Zilhicce 879 tarihli vakfiye); TSMK, nr. E. H. 3064, vr. 14^b-15^b; Aşıkpaşazâde, *Tarih*, s. 173-177, 182-184, 187; a.e. (Giese), s. 166-168, 175-178; İbn Kemal, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, VII, 184, 304, 309-312, 314-316, 382, 385-389, 469, 470, 472, 507, 509-510, 512-514, 516-518, 521; a.e., *Millet Ktp.*, Ali Emîrî, nr. 32, VIII, vr. 8^a, 10^a, 10^b, 14^a, 18^b, 19^a, 19^b, 104^a; Oruç b. Âdil, *Târîh-i Âl-i Osmân*, Paris Bibliothèque nationale, Suppl. turc, nr. 1047, vr. 80^b, 82^a-83^b, 87^b, 89^a, 90^a, 90^b, 91^a, 92^a, 92^b, 148^a; a.e., Paris Bibliothèque nationale, *Ancient fonds turc*, nr. 99, vr. 117^b, 119^a-121^a, 121^b, 125^b, 127^a, 128^b, 130^a, 131^{ab}; a.e. (nşr. Atsız), İstanbul, ts., s. 122; Tursun Bey, *Târîh-i Ebû'l-Feth* (nşr. Mertol Tulum), İstanbul 1977, s. 149, 153, 169-170, 179-180; Neşrî, *Cihannümâ* (Taeschner), I, 205-209, 211, 213-215, 217, 221, 222, 230; II, 292-294, 300, 302-304, 307, 313, 314, 322; Hammer, *GOR*, II, 284; A. D. da Lezze, *Historia Turchesca* (nşr. I. Ursu), Bucuresti 1909, s. 41, 42, 64, 66, 67, 70-80, 108, 110-115, 170-172, 176-181, 185; G. M. Laghetto, *Historia della guerra di Otranto del 1480* (nşr. L. Muscari), Maglie 1924, s. 19; Akdes Nimet Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarluk ve Bitikler*, İstanbul 1940, s. 87-90, 98; Selahattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, İstanbul 1971, s. 18, 24, 142, 146, 186, 210, 218-221, 244, 265, 275-279, 292-293, 296-297, 307, 312; R. F. Kreutel, *Der Fromme Sultan Bayezid. Die Geschichte seiner Herrschaft (1481-1512) nach den altosmanischen Chroniken des Oruc und des Hanivaldanus*, Wien-Köln 1978, s. 187-190, 192-197; Hedda Reindl [Kiel], *Männer um Bayezid. Eine prosopographische Studie über die Epoche Sultan Bayezids II. (1481-1512)*, Berlin 1983, s. 100-128; A. Stojanovski, *Vranjski Kadılık u XVI veku*, Vranje 1985, s. 20-21, 162-163; Mükrimin Halil Yinanç, "Ahmed Paşa, Gedik", *İA*, I, 193-199; Halil İnalıcık, "Mehmed II", a.e., VII, 529, 530; a.nlf., "Ahmad Paşa Gedik", *EI*² (İng.), I, 292-293.

HEDDA REINDL KIEL

GEDİK AHMED PAŞA KÜLLİYESİ

Afyonkarahisar'da
XV. yüzyıla ait külliye.

Fâtih Sultan Mehmed ve II. Bayezid devirleri ricâlerinden Vezîriâzam Gedik Ahmed Paşa (ö. 1482) tarafından yaptırılmış olup cami, medrese, sıbyan mektebi ve hamamdan meydana gelir. Kesin inşa tarihi tesbit edilememekte, Gedik Ahmed Paşa'nın Anadolu beylerbeyliği sırasında ve 1470 yılı civarında yapıldığı sanılmaktadır. Caminin taçkapısı üzerinde bulunan kitâbe 1210 (1795-96) tarihli tamirata aittir. Cami 1940'ta Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yeniden yapılcısına tekrar tamir ettirilmiş, bu arada medrese ile hamam da elden geçirilmiştir. Aynı yıllarda külliyeinin çevresindeki birtakım binaların yıktırılarak etrafının açıldığı, ancak bu faaliyet sırasında sıbyan mektebinin ortadan kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Günümüzde cami ile hamam aslı vazifelerini sürdürmekte, medrese ise müze olarak kullanılmaktadır. Bugünkü şehrin merkezinde yer alan külliye gelişigüzel bir yerleşim gözlenir. Yapı topluluğunun en önemli unsuru ve çekirdeği olan cami güneybatısındaki medreseye göre çukurda kalmakta, ayrıca kuzeydoğusundaki hamam tarafından da kısmen perdelenmektedir.

Cami, 29,20 × 35,40 m. boyutlarında bir alanı kaplayan cami beş kubbeli bir son cemaat yeri, kible eksenine yerleştirilmiş kare planlı ve kubbeli iki birimle bunlardan güneydekine açılan iki eyvanın meydana getirdiği "T" planlı bir harim ve harimin köşelerine bitişik dört tabhâne mekânından meydana gelmektedir. Tabhâne hücrelerinin arasına, dışa açılan birer kubbeli eyvan yerleştirilmiştir. 5,30 × 5,30 m. boyutlarındaki tabhâne birimleri kubbeli olarak tasarlanmış, kubbelere geçiş prizmatik üçgenler kuşağı ile sağlanmıştır. Bunların basık kemerli kapılarla açıldıkları, aralarında yer alan ve biraz daha büyük olan (5,55 × 5,55 m.) eyvanlar da pandantifli kubbelerle örtülüdür. Tabhanelerin güney duvarlarında bulunan ve XIX. yüzyılda tâdil edilerek aslı şekillerini kaybetmiş olan ocaklar, kesme köfeki taşından örülmüş altıgen kesitli ve piramit külâhlı bacalara sahiptir. Bu planı ile cami, ilk uygulamalarına Orhan Gazi devrinde ve Bursa yöresinde rastlanan tabhâneli cami tipinin Fâtih Sultan Meh-

med devrine ait ilginç bir örneğini teşkil eder. XV. yüzyılın ortalarından itibaren gittikçe eski önemlerini kaybetmeye başlayan ve tasarımlarında birtakım değişiklikler meydana gelen bu tür camilerin diğer örneklerinde olduğu gibi burada da mihrap eksenindeki birimleri ayıran set kaldırılmak ve üzerlerini örten kubbelerle bunların sınırındaki kemer yükseltmek suretiyle yekpâre ve ferah bir ibadet mekânı elde edilmiştir. Ayrıca kible yönündeki kubbeli birim iki yana doğru eyvanlarla genişletilmiş ve eyvanların köşeleri de pahlanarak yalnız bu camiye mahsus değişik bir uygulama ile mekânın ferahlığı önemli ölçüde artırılmıştır.

Çok itinalı bir kesme taş işçiliğinin gözlendiği, 1940 onarımında tamamen yenilenmiş olan duvarlarda yörenin sarımtırak köfeki taşı, üst yapı hariç diğer mimari unsurlarda beyaz ve gri Afyon mermeri kullanılmıştır. Üst yapıyı teşkil eden kubbeler tuğla ile örülerek içeriden sıva, dışarıdan kurşunla kaplanmıştır.

Son cemaat yeri revağı eşit büyüklükte, kare planlı ve kubbeli beş birimden oluşur; bunlardan yanlardakilerin zeminleri orta biriminkine göre daha yüksektir. Sekizgen kasnaklar üzerinde yükselen kubbelerle geçiş pandantiflerle sağlanmış, üst yapının ağırlığı harimin kuzey duvarına ve daire kesitli sütunlara basan ahşap gergili sivri kemerlere bindirilmiştir. Alt ve üst uçlarında pirinç bilezikler bulunan sütunlar daire tabanlı ve armudî profilli kaidelere oturmaktadır. Mukarnaslı sütun başlıkları sarkıt-

larla zenginleştirilmiştir. Revak kubbe-lerinden ortadaki diğerlerinden daha yüksek tutulmak suretiyle giriş cephesinde taçkapı-mihrap eksenini vurgulamıştır. Taçkapının sağında ve solunda, dikdörtgen açıklıklı ikişer pencere ile bunların arasında yaşmakları mukarnaslı birer mihrabiye vardır. Pencerele-riñ silmelerden oluşan çerçeveleriyle sivri hafifletme kemerleri arasında kalan köşelere kabartma rozetler konulmuştur. Bu pencerelerin üzerinde birer, taçkapının üzerinde ise iki tane sivri kemerli ve alçı revzenli tepe penceresi bulunmaktadır.

Taçkapının dikdörtgen cephesi ortadaki revak biriminin genişliğince uzanmakta ve revak kemerlerinin kilit taşı hizasına kadar yükselmektedir. Almsık beyaz ve gri kesme mermer sıraları ile örülmüş olan cephe, silme gruplarından meydana gelen iki çerçeve ile yanlardan ve üstten kuşatılmıştır. Çerçevelerin ortasında yer alan taçkapı nişi basık kemerli harim kapısını barındırmakta ve mukarnaslı bir yaşmakla son bulmaktadır; yaşmaktaki mukarnasların arasında uçları püsküllü sarkıtlar göze çarpar. Geçmeli teknikle örülmüş basık kemerle yaşmak arasında, istifli sülüsle yazılmış 1210 tarihli manzum onarım kitâbesi yer almaktadır. Nişin köşeleri kitâbenin alt hizasına kadar pahlanmış, pahlı yüzeylere çubuklu sütunçeler konulmuştur; sütunçelerin alt ve üstlerinde birer kum saatiyle mukarnaslı minyatür başlıklar göze çarpar. Üstteki kum saatiyle başlığın yanlarında kalan pahlı yüzeyler kabartma rûmillerle bezelidir. Ayrıca nişin yan yüzlerinde mukarnaslı yaşmaklara sahip yarım sekizgen planlı birer küçük niş bulunmaktadır.

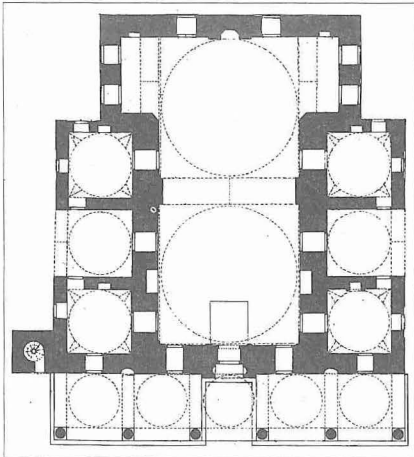
Taçkapının harime bakan cephesi de mukarnaslı bir yaşmakla süslenmiştir. Üzerindeki pencerelerin arasında bulunan kalem işi yuvarlak madalyonda, siyah zemin üzerine zerendûd tekniğinde yaldızla sülüs hatlı "yâ Hazret-i Bilâl-i Habeşî" ibaresi yazılmıştır. Bu yazı kompozisyonu, taçkapının iç yüzünde 1940 onarımında kaldırılmış olması muhtemel ahşap bir fevkanî müezzin mahfilinin bulunduğunu göstermektedir. Kapının yanlarındaki zeminleri seki ile yükseltilmiş ve basit ahşap korkuluklarla çevrelenmiş maksûrelerin de aynı onarımda yenilendikleri anlaşılmaktadır. Doğu ve batı duvarlarında beşer adet dikdörtgen pencere bulunmakta, bunlardan daha küçük boyutlu olan uçlardakiler tab-

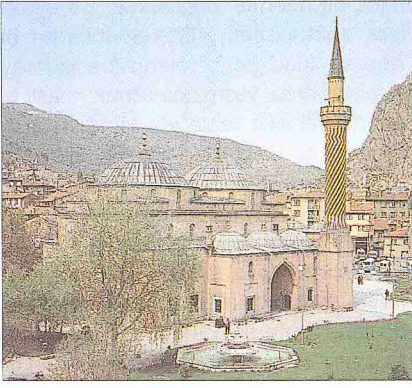
hâne birimlerine, ortadakiler ise eyvanlara açılmaktadır. Girişten itibaren birinci ve ikinci pencerelerin arasında aynı boyutlarda, yaşmakları mukarnaslı birer niş yer alır. Kible ekseninde uzanan kare planlı birimler onikigen kasnaklar üzerinde yükselen ve pandantiflerle geçilen iki kubbeyle örtülüdür. Kasnaklara on ikişer adet yuvarlak kemerli ve alçı revzenli pencere, duvarların üst kesimlerine de bu kısımlarda ikişer, eyvanlarda birer tane sivri kemerli tepe penceresi yerleştirilmiştir. Güney duvarının ortasında mihrap, bunun yanlarında birer dikdörtgen pencere, eyvanların içinde de birer adet dolap nişi bulunmaktadır. Bu duvardaki beş adet tepe penceresi iki sıra halinde ve şaşırtmalı olarak düzenlenmiştir. Alt sırada yer alan üç pencereden ortadaki mihrabın, yanlardakiler dikdörtgen pencerelerin üstüne isabet etmekte, ikinci sıradaki iki pencere ise alttakilerin arasına yerleştirilmiş bulunmaktadır.

Taçkapı gibi mihrap da beyaz ve gri kesme mermer sıralarından meydana getirilmiştir. İç içe iki dikdörtgen çerçevenin kuşattığı yarım sekizgen planlı mihrap nişi mukarnaslı bir yaşmakla donatılmış, köşeleri de kum saatleri ve mukarnaslı minyatür başlıkları olan sütunçelerle yumuşatılmıştır. Hemen bütünüyle beyaz mermerden yapılan minber yalın tasarımı ile dikkat çeker. Sivri kemerli kapısını yanlardan kuşatan sövelerin dış köşeleri pahlanmış, buralara burmalı sütunçeler, alt ve üstlerine de birer kum saatiyle mukarnaslı minyatür başlıklar yerleştirilmiştir. Kapının üstüne konulan dikdörtgen bir mermer levha üzerine kabartma olarak sülüs hatla kelime-i tevhid yazılmıştır. Üçgen yan yüzeyler geçmeli yıldız motifleriyle bezelidir. Köşğin köşelerinde yükselen gri mermerden yontulmuş kare kesitli sütunlarla lentoların taşıdığı prizmatik külâh bir Selçuklu kümbetinin külâhını andırmaktadır.

Cami hariminde görülen kalem işi süslemelerin bir kısmı orijinal olup Fâtihtan Mehmed devrinden günümüze ulaşabilmiş nadir örneklerdendir. Bunların arasında, özellikle iki kubbenin arasındaki kemer üzerinde yer alan örgülü geçmelerle birbirine eklenmiş rûmiller ve iki kartuşun içine yerleştirilmiş son derecede girift hat kompozisyonları dikkat çeker. Harimin güneydoğu ve güneybatı köşelerindeki eyvanlarda Bursa kemerlerinin karnında görülen rûmilleri

Gedik Ahmed Paşa Camii'nin planı

Gedik Ahmed Paşa Camii - Afyonkarahisar

bezemeler, harimin yan duvarlarında bulunan içleri rûmî dolgulu yuvarlak madalyonlar ve taçkapının iç yüzünde mukarnaslı nişi kuşatan rûmîli bezemeler de aslen Fâtih devrine ait olmakla birlikte 1940 onarımında yenilenmiştir. Klasik üslûba uygun diğer süslemeler ise bu onarım sırasında yapılmış ve yazılar ünlü hattat Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer tarafından yazılmıştır. 1940'ta tamirat gören kapı ve pencere kanatları da rûmîli menteşeleri ve kabaralı tokmakları ile birlikte Fâtih devrinden kalmadır; künde-kârî tekniğiyle meydana getirilen geometrik kompozisyonlar, on köşeli yıldızlar, rûmîler ve şakayıklarla bezelidir.

Caminin en dikkat çekici mimari unsurlarının başında gelen, gövdesi burmalı minarenin kare tabanlı kürsüsü harimin kuzeydoğu köşesindeki tabhâneye bitişiktir. Dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış olan sivri kemerli kapısı kuzeye açılır. Küp biçimindeki pabuç kısmının köşeleri mukarnaslı üçgenlerle pahlanarak kareden sekizgene geçiş sağlanmıştır. Silindirik şeklindeki gövdede, kaval silmeler ve bunların arasına yerleştirilen sır altı tekniğinde koyu lâcivert çini kuşaklarla hareketli ve göz alıcı bir kompozisyon meydana getirilmiştir. Sekizgen tabandan yarım koni biçiminde başlayan on altı adet kesme taş kaval silme kısa bir süre dikey devam ettikten sonra sağa doğru dönüp helezonî olarak sürmekte, şerefeden 1,50 m. kadar aşağıda önce sola, sonra sağa kıvrılarak bir zikzak oluşturmakta, ardından yine dikey konumda şerife altına ulaşmaktadır. Kaval silmelerin arasındaki çini kuşaklar da aynı hareketi izle-

yip mukarnas dolgulu küçük nişlere saplanmaktadır. Şerefenin altı iki sıra sarkıtlı mukarnasla dolgulanmış, çevresi süslemesiz kesme taş korkuluklarla kuşatılmıştır. Gövdeye göre daha ince olan silindirik biçimindeki petek, kurşun kaplı konik külâh örtülüdür. Külâhın eteğinde kemerli ve koyu lâcivert çini dolgulu küçük panolar sıralanır.

Medrese. Açık avlulu ve revaklı Osmanlı medreselerinin temel özelliklerine sahip olan $34,00 \times 31,50$ m. boyutlarındaki yapının dikdörtgen avlusu kuzeyden girişin bulunduğu duvar, doğu ve batıdan beşer birimlik iki revak, güneyden de yan yana yer alan yazlık ve kışık dersanelerle çevrilmiştir. Duvarlar kesme köfeki taşından örülmüş, girişte mermer kullanılmıştır. Eksenden sola doğru kaydırılmış ve cepheden hafifçe dışa taşırılmış olan giriş çeşitli silmelerin meydana getirdiği dikdörtgen bir çerçeveye kuşatılıp basık kemerli asıl kapı dıştaki sivri, içteki dilimli iki kemerli bir nişin içine yerleştirilmiştir. Kare planlı revak birimleri pandantiflerle geçilen içeriden siva, dışarıdan kurşunla kaplı kubbelerle örtülüdür. Kubbeleri taşıyan yuvarlak kemerlerin oturduğu mermer sütunlar ve başlıkları devşirmedir.

Revakların gerisinde doğuda ve batıda beşer, kuzeydeki dersanelerin yanlarında birer ve köşelerde de yine birer adet olmak üzere toplam on dört hücre sıralanır. Üçgenlerle geçilen kubbe örtülü hücreler, sivri kemerli nişler içine yerleştirilmiş dikdörtgen kapılarla revağa, altlı üstlü ikişer pencere ile de dışarı açılır. Pencereilerin tasarımı camidekiler gibidir. Kuzeydoğudaki hücreye, aslı kullanımı tam olarak anlaşılamayan bir

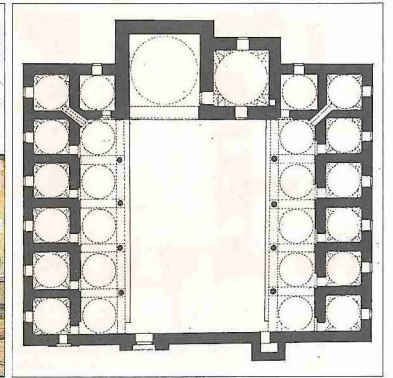
nişin içinden muhdes bir giriş açılmıştır. Medresenin güney kanadının doğusunda yer alan yazlık dersane, zemini bir seki ile yükseltilmiş avluya açılan kubbeli bir eyvan şeklinde tasarlanmıştır. $6,80 \times 7,00$ m. boyutlu mekânın doğu ve güney duvarları sağır bırakılmış, batı duvarına ise kışık dershanenin kapısı açılmıştır. Kubbesi pandantiflere oturan yazlık dersane kuzey yönünde, caminin harimindeki eyvanlar gibi sivri bir kemerin kuşattığı Bursa kemeriyle avluya bağlanmıştır. Daha küçük boyutlu ($5,40 \times 5,50$ m.) olan kışık dershanenin kubbesine geçiş üçgenlerle sağlanmış, kuzey ve güney duvarlarına hücrelerdeki pencereler gibi düzenlenmiş ikişer pencere, doğu duvarına da yazlık dershaneye açılan kapı yerleştirilmiştir.

Bu yapıda görülen çift dershaneli tasarım, Osmanlı öncesi Anadolu Türk mimarisindeki medreselere dayanır. Osmanlı mimarisinde bundan başka II. Murad'ın Edirne'de Üç Şerefeli Cami ile (1437-1447) birlikte yaptırdığı Saatli Medrese'de, Fâtih devrine ait Bursa'daki Sitti Hatun Sıbyan Mektebi'nde (1459) ve II. Bayezid devrine ait Bursa'daki Hoca Yakub Dâ-rülkurrâsî'nde da (898/1492-93) yine bu tasarım uygulanmıştır.

Sıbyan Mektebi. Günümüze ulaşmayan sıbyan mektebinin zaman içinde değişime uğradığı ve Ekrem Hakkı Ayverdi'nin *Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri* adlı eserindeki bir fotoğraftan XIX. yüzyılda iki katlı, bağdâdî duvarlı ve kırma çatılı bir ev görünümünü aldığı anlaşılmaktadır.

Hamam. Erkekler kısmı doğuda, kadınlar kısmı batıda olmak üzere çifte hamam planında tasarlanan yapı geniş

Gedik Ahmed Paşa Medresesi ve planı

bir alanı kaplar (37,66 × 26,35 m.). Duvarlar moloztaş, kubbe ve tonozlar tuğla ile örülmüş, kapı ve pencerelerde kesme köfeki taşı kullanılmıştır. Erkekler kısmında kare planlı soğukluğu örten pandantifli kubbe alttaki kare, diğerleri onikigen olan üç kasağa oturmakta, üstü kiremit kaplı sekizgen piramit biçiminde basık bir külâhla örtülü bulunmaktadır. Doğu duvarının ekseninde yer alan sivri kemerli kapı, çeşitli dikdörtgen çerçevelerin ve bir sivri kemerin kuşattığı Bursa kemerli bir nişin içine alınmıştır. Kapının yanlarındaki iki pencerenin dikdörtgen açıklıkları lokmalı demir parmaklıklarla donatılmış, tuğla örgülü sivri hafifletme kemerleriyle taçlandırılmıştır. Ortasında yuvarlak bir basit havuzun yer aldığı soğukluğun güney duvarında da aynı biçimde iki pencere, ayrıca kare kasağın güney, doğu ve kuzey kenarlarında sivri kemerli ve alçı revzenli birer tepe penceresi bulunmaktadır. Sağır olan kadınlar kısmına bitişik batı duvarında mukarnaslı bir niş göze çarpar. İlliklik kısmı, üçgenlere oturan kubbeyle örtülü kare planlı bir birimle batı yönünde buna açılan dikdörtgen planlı bir eyvandan meydana gelmekte, doğu yönünde de aynalı tonoz örtülü helâlar bulunmaktadır. Sıcaklığın merkezinde, göbek taşını barındıran kare planlı birim yine üçgenlerle geçilen bir kubbe ile, kurnaların yer aldığı yanlardaki dikdörtgen planlı ve zeminleri yüksek eyvanlar tekne tonozlarla örtülüdür. Bu mekânın güneydoğu köşesinde bir, kuzeyinde de yanyana iki kare planlı ve kubbeli halvet yer alır.

Kadınlar kısmının erkeklerinkine göre biraz daha küçük olan soğukluğu, şaşırtmalı yerleştirilmiş iki sekizgen kasağa oturan bir kubbeyle ve kubbe de dışarıdan basık sekizgen piramit biçiminde,

kiremit kaplı bir külâhla örtülmüştür. Güneybatı köşesi mukarnaslı bir pah ile kesilmiş olan soğukluğun batı duvarında basık kemerli girişle yine basık kemerli bir niş ve yuvarlak bir tepe penceresi, güney duvarında sonradan değişikliğe uğramış kemerli bir pencere ile yuvarlak bir tepe penceresi, doğu duvarında Bursa kemerli bir niş ve kuzey duvarında da illikliğin kapısı bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı ve tekne tonoz örtülü illikliğin batısında helâlar, kuzeyinde sıcaklık yer alır. Sıcaklık bölümü, birbirine kemerli açıklıklarla bağlanmış kare planlı ve kubbeli dört adet birimin meydana getirdiği ters "T" biçiminde bir plana sahiptir. Ters "T"nin kuzeydoğu ve kuzeybatı köşeleri, aynı özellikleri gösteren birer halvetle doldurulmuştur. Hamamın kuzeyinde, her iki kısmın da boydan boya gerisine rastlayacak şekilde su haznesi, onun da arkasında külhan ve odunluk uzanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 32; H. Özdemir, *Afyon Vilâyeti Tarihçesi*, Afyon 1961; A. Mursaloğlu, *Afyon Cami ve Mescitleri* (lisans tezi, 1967), İÜ Ed.Fak., Türk ve İslâm Sanatı Anabilim Dalı, s. 19-25; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London 1971, s. 138-140; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1972, I, 107-118; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi III*, s. 1-22; a.mlf. — İ. Aydın Yüksel, *İlk 250 Senenin Osmanlı Mi'mârîsi*, İstanbul 1976, s. 78-80; Afife Batur, *Osmanlı Camilerinde Kemer, Strüktür-Biçim İlişkisi Üzerine Bir Deneme*, İstanbul 1974, s. 84-85; Metin Sözen, *Türk Mimarîsinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 56, 115; A. I. Doğan, *Osmanlı Mimarîsinde Tarikat Yapıları, Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütüvvet Yapıları*, İstanbul 1977; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 239; a.mlf., *Osmanlı Devri Mimarîsi*, İstanbul 1986, s. 91-93; Semavi Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dinî-İçtimai Bir Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler", *İFM*, XXIII/1-2 (1962-63), s. 43.

M. BAHA TANMAN

GEDİK PAŞA HAMAMI

İstanbul'da XV. yüzyılın ikinci yarısında yapılan ilk büyük çarşı hamamlarından biri.

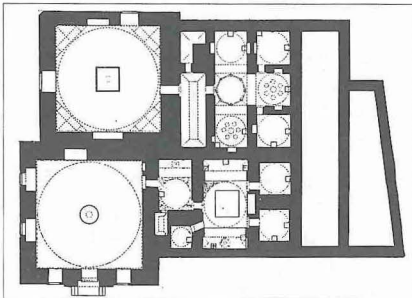
İstanbul Gedikpaşa'da aynı adla anılan caddenin kenarında bulunmaktadır. Vakfiyesi tesbit edilemeyen yapı, Ekrem Hakkı Ayverdi'ye göre Gedik Ahmed Paşa tarafından Afyonkarahisar'daki külîyeye (bk. GEDİK AHMED PAŞA KÜLLİYESİ) gelir sağlamak üzere inşa ettirilmiş olmalıdır (*Osmanlı Mi'mârîsi IV*, s. 599). *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*'nden

bu hamamın bir vakıf eser olduğu anlaşılmaktaysa da nerenin vakfı olduğu belirtilmemiştir. İnşa tarihini bildiren, fakat günümüze ulaşmayan kitâbesinin metni Tâcizâde Sâdî Çelebi tarafından *Münşeat*'ta verilmiştir (s. 59). Burada hamamın adı, yeri ve tarihi, "târih-i Hamâm-ı Ahmed Paşa der şeh-i Konstantiniyye... hayr be-yed-i Ahmed" ibaresiyle kaydedilmiştir. "Hayr be-yed-i Ahmed" ibaresinin ebcedle karşılığı olan 879 (1474-75) yılı hamamın inşa tarihidir.

Gedik Paşa Hamamı'nın İstanbul'da meydana gelen 1588 ve 1660 yangınları gibi birçok büyük yangından zarar gördüğü bilinmektedir. 1725 yılında hamam civarında başlayan bir yangında Gedik Paşa Mescidi ile birlikte ciddi bir zarar görmüştür. Gedik Paşa Hamamı 1752 yılındaki Sabuncu Hanı ve 1865'teki Hoca Paşa yangınlarından da etkilenmiştir. Günümüzde de aslî görevini yapmakta olan hamam, erkekler kısmı diğerinden daha büyük ölçüde planlanmış bir çifte hamamdır. İstanbul'un en önemli çarşı hamamlarından biri olan yapının, Neşet Köseoğlu tarafından hazırlanan İstanbul hamamları listesinde adresi yanlış verilmiş, şimdi mevcut olmayan bir başka hamamla karıştırılmıştır.

Hamamın her iki kısmının girişleri aynı yöne bakıyorsa da kadınlar kısmının giriş cephesi diğerinden 10 m. kadar geride bulunmaktadır. Yapının önünden geçen sokağın seviyesi günümüzde yükselmiş olduğundan erkekler kısmının kapısı çukurda kalmıştır. Bundan dolayı ön avluya taş basamaklı merdivenle inilir. Erkekler kısmının kare planlı camekânının üzerini dilimli trompları olan 14,65 m. çapında bir kubbe örter. Sekizgen kasanaklı kubbenin tepesinde bir aydınlık feneri yer alır. Bu bölümün duvarları kubbenin basıncını karşılayabil-

Afyonkarahisar'daki Gedik Ahmed Paşa Hamamı'nın planı

Gedikpaşa Hamamı - Gedikpaşa / İstanbul

